

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Yavuz Bülent Bâkiler'in Eserlerinden TDK Türkçe Sözlük'e Katkılar

Contributions to TDK Turkish Dictionary from the Works of Yavuz Bülent Bâkiler

Merve Ergüt*

Abstract: The basic vocabulary, which has been accumulated over centuries, increases its expressive power as it is used; it develops and enriches further through works of science, philosophy and literature. In order to reveal the richness of the language's expression and to be able to communicate accurately and smoothly in written and oral communication, it is necessary to reveal the new meanings expressed by words that can give different meanings when used in context and to include these meanings in dictionaries, which are the treasury of the language. Thus, dictionaries will reach the power to meet the needs of individuals. For this purpose, in this study, Yavuz Bülent Bâkiler's works titled *Âşık Veysel, Mother in Our Poetry, With You, Skopje to Kosovo* were scanned by utilizing the document analysis method. The vocabulary used by the author/poet in these works was analyzed one by one and the meaning of the words in sentences and their meanings were determined by using the Turkish Dictionary of the Turkish Language Association. When the appropriate meaning of the words in the sample sentences could not be found in the TDK Turkish Dictionary, the dictionary units were interpreted by us. In this study, which was prepared in the light of the findings obtained in the master's thesis titled "Dictionary and Vocabulary of Yavuz Bülent Bâkiler's Works titled *Âşık Veysel, Ana in Our Poetry, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya*", definitions were changed where necessary and sample sentences were changed separately from the thesis. In the new edition of TDK Turkish Dictionary, it was reviewed whether there were new meanings given by us, and if so, these examples were excluded from the scope of the article. The research was not limited to the examination of TDK Turkish Dictionary; the meanings not included in the Turkish Dictionary were examined in dictionaries such as *Kâmûs-ı Türkî, Dil Derneği Turkish Dictionary, Püsküllüoğlu Arkadaş Turkish Dictionary, TDK Compilation Dictionary I-XII, TDK Scanning Dictionary I-VIII, TDK Dictionary of Science and Art Terms, Dictionary of Western Originated Words in Turkish, Parlatır School Dictionary, Dictionary of Turkish Language*. Finally, other contribution studies were also examined, and it was also emphasized whether the meanings given by us were included in those studies, and if so, how they were defined. The number of words included in this study from the findings of the research is 71. Together with the sub-items of these words, 114 new meanings were given in total. This study is considered important and valuable in terms of contributing to the richness of the meaning of the Turkish language.

Structured Abstract: This study, which was created to contribute to the Turkish Dictionary, was prepared with the intention of helping to reveal the development and concept richness of the Turkish language. It is necessary to bring the words that are used in texts with new meanings in the Turkish Dictionary into our language in order to reveal the expressive power of the Turkish language. Adding new meanings to

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Öğretmenliği Programı
Asst. Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim University, Faculty of Education, Turkish Teaching Program
ORCID 0000-0002-5183-9848

merve.ergut@izu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Ergüt, M. (2023). Yavuz Bülent Bâkiler'in eserlerinden TDK Türkçe Sözlük'e katkılar. *Turkish Studies - Language*, 18(3), 1701-1719. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.72051>

Received/Geliş: 24 August/Ağustos 2023

Accepted/Kabul: 25 September/Eylül 2023

Published/Yayın: 30 September/Eylül 2023

Checked by plagiarism software

© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

dictionaries requires a lot of labour and time-consuming work. This study is the product of long efforts like the previous contribution studies. In addition to Turkish Dictionary, many dictionaries such as Kâmûs-ı Türkî, Turkish Dictionary of Language Association, Püsküllüoğlu Arkadaş Turkish Dictionary, TDK Compilation Dictionary I-XII, TDK Scanning Dictionary I-VIII, TDK Dictionary of Science and Art Terms, Dictionary of Western Origin Words in Turkish, Parlatır School Dictionary, Dictionary of Turkish Language were analysed for this study. Apart from these dictionaries, previous contribution studies were also reviewed. It was tried to fill a gap in the name of lexicography by trying to identify new meanings that were not included in the aforementioned studies. In this study, in order to determine the meanings that may change from context to context, the document analysis method was used and the words in Yavuz Bülent Bâkiler's two prose and two poetry books, Âşık Veysel, Üsküp'ten Kosova'ya and Seninle, Şiirimizde Ana were analysed one by one.

The findings obtained by analysing the vocabulary in Yavuz Bülent Bâkiler's works entitled Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya are as follows:

The number of words with new meanings in the scanned texts, which are the head of an article in the Turkish Dictionary, is 71; the total number of new meanings determined together with the sub-items of these words is 114.

“ağıt, almak (2 new meanings), alt (3 new meanings), anılmak (2 new meanings), ara, ayrı, baba, bağlanmak, bahçe, bakmak (3 new meanings), baş (3 new meanings), belirli (2 new meanings), bırakmak (5 new meanings), birer, bölmek, bulunmak (5 new meanings), çekmek (2 new meanings), çıkarmak (2 new meanings), çirkinlik, çözülmek, derece, dil, düğülenmek, düşmek, düzeltmek, efendi, efendim (2 new meanings), eğilmek, ezilmek, geçmek (2 new meanings), geliştirmek, gelmek (5 new meanings), girmek (3 new meanings), için, içinde, ince, indirmek, istasyon, kalmak, kapamak, karıştırmak, koparmak, koymak (2 new meanings), kuyruk, mama, müthiş, ne (3 new meanings), nereden nereye, olmak (4 new meanings), orta, ölçü (2 new meanings), önce (3 new meanings), öte, parça (2 new meanings), reddetmek, sahip, tam, tanımak, tek, uç, uzatmak, ürpermek, üzerinde, yanında (5 new meanings), yapmak, yer (2 new meanings), yön, yüklenmek, zenginlik (2 new meanings), zorlamak, zorlanmak”

The new meanings identified within the scope of the study show that some of the definitions in the dictionaries are very general and open-ended, while others do not meet the meanings that may change from context to context. Another noteworthy point is that in items where "the word is explained by another word", the definition does not fit every context. In order to prevent this, as many words as possible should be used in the definition. In order to ensure that the examples listed consecutively in the definition are not insufficient to cover different sentences, expressions such as "etc., etc." should be used at the end of the examples, thus suggesting that the examples can be multiplied. Some definitions are appropriate to the example sentences, but the examples presented after the definition give the impression that the real meaning is different. In order to avoid such situations, details should be emphasised in the examples.

It is seen that some definitions emphasise only positive and some emphasise negativity. However, there may be cases where both positive and negative meanings may occur. Again, in the dictionaries, although the definitions of the words "müthiş" and "ürpermek" emphasise negativity, it is seen that a positive situation is mentioned in the example sentences.

While defining non-Turkish words in dictionaries, it was noted that the meaning of the word in the language from which it was taken was important. If the vocabulary of Turkish is to be fully revealed, care should be taken to determine the meanings of the words taken from foreign languages in our language.

It is seen that in the definitions of some words that have received the suffix of sanction and passivity, it is not paid attention to the doer, doer, indefinite subject or insufficient attention is paid to the distinction between them. In some examples, it is noteworthy that the definitions are incomplete in defining the concreteness and abstractness of the object or situation, and metaphorical uses are ignored. It has been determined that some definitions are organised in a way to indicate completion, continuity and beginning, but the opposite meanings are present in the sample sentences. All these examples reveal the importance of dictionary studies that will reveal the richness of the language and reveal that lexicography activities should be carried out more meticulously.

Keywords: Turkish Language, Vocabulary, TDK Turkish Vocabulary, Lexicology, Semantics

Öz: Yüzyılların birikimiyle oluşan temel söz varlığı, kullanıla kullanıla anlatım gücünü arttırır; bilim, felsefe ve edebiyat eserleri aracılığıyla daha da gelişip zenginleşir. Dilin anlatım zenginliğini ortaya koymak; yazılı ve sözlü iletişim anında doğru, sorunsuz iletişim kurabilmek için bağlam içinde kullanıldığında farklı anlamlar verebilme özelliği gösteren sözcüklerin ifade ettiği yeni anlamların açığa çıkarılması ve bu anlamların dilin hazinesi hükmündeki sözlüklere dâhil edilmesi gerekir. Böylece sözlükler, bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak güce erişecektir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada, doküman analizi yönteminden yararlanılarak Yavuz Bülent Bâkiler'in *Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserleri taranmıştır. Yazarın/şairin bu eserlerde kullandığı söz varlığı, tek tek incelenerek sözcüklerin cümle içerisindeki anlamı ve anlamları, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'ten yararlanılarak tespit edilmiştir. Örnek cümlelerde yer alan sözcüklere TDK Türkçe Sözlük'ten uygun anlam bulunamadığında, sözlük birimler tarafımızca anlamlandırılmıştır. “*Yavuz Bülent Bâkiler'in Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya Adlı Eserlerinin Sözlüğü ve Söz Varlığı*” adlı yüksek lisans tez çalışmasında elde edilen bulgular ışığında hazırlanan bu çalışmada, tezden ayrı olarak gerek duyulan yerlerde tanımlar değiştirilmiş ayrıca örnek cümlelerde değişikliğe gidilmiştir. TDK Türkçe Sözlük'ün yeni baskısında, tarafımızca verilen yeni anlamların olup olmadığı gözden geçirilmiş, eğer varsa bu örnekler makale kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırma, sadece TDK Türkçe Sözlük'ün incelenmesiyle sınırlı kalmamış; Türkçe Sözlük'te yer almayan anlamların taranan *Kâmûs-ı Türkî, Dil Derneği Türkçe Sözlük, Püsküllüoğlu Arkadaş Türkçe Sözlük, TDK Derleme Sözlüğü I-XII, TDK Tarama Sözlüğü I-VIII, TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Parlatur Okul Sözlüğü, Türk Dili Sözlüğü* gibi sözlüklerde ne şekilde geçtiğine, örnek cümlelere uygunluğuna ve tanımların kapsamının ne şekilde olması gerektiğine de değinilmiştir. Son olarak diğer katkı çalışmaları da incelenmiş, tarafımızca verilen anlamların o çalışmalarda olup olmadığı, eğer varsa ne şekilde tanımlandığı üzerinde de durulmuştur. Araştırma sonucu elde edilen bulgulardan bu çalışmaya dâhil edilen sözcük sayısı 71'dir. Bu sözcüklerin alt maddeleriyle birlikte toplamda 114 yeni anlamlandırma yapılmıştır. Bu çalışma, Türk dilinin anlam zenginliğinin ortaya konmasına katkıda bulunuyor olması açısından önemli ve değerli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Söz Varlığı, TDK Türkçe Sözlük, Sözlük Bilimi, Anlam Bilimi

Kısaltmalar

- ATS : Arkadaş Türkçe Sözlük
 AV : Âşık Veysel
 DDS : Dil Derneği Sözlüğü
 DS : Derleme Sözlüğü
 KT : Kâmûs-ı Türkî
 ÖTS : Öz Türkçe Sözlük
 S : Seninle
 ŞA : Şiirimizde Ana
 TBKKS : Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü
 TDK : Türk Dil Kurumu
 TRMS : Tarama Sözlüğü
 TDK TS: Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük
 TTS : Tarih Terimleri Sözlüğü
 ÜK : Üsküp'ten Kosova'ya

Giriş

Atatürk'ün isteğiyle 12 Temmuz 1932 tarihinde kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Türk dilini incelemeye yarayacak malzemeleri, halk dilinden derlemeler yaparak ya da eski kitaplar üzerinde incelemelerde bulunarak ortaya çıkarma görevini üstlenmektedir. Bu amaçla eski eserlerin taranmasıyla *Tarama Sözlüğü*, Anadolu ağızlarında kullanılan sözcüklerin derlenmesiyle *Derleme Sözlüğü* oluşturulmuştur. Daha sonraları bu cemiyetin adı, Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurum, Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkarmak amacıyla ilk baskısı 1945 yılında olmak üzere 2023'te 12. baskısı çıkarılan Türkçe Sözlük hazırlama çalışmalarını yürütmektedir.

Sözlük çalışmaları, Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkarıp Türkçenin bilim, sanat, edebiyat ve öğretim dili olarak gelişmesine katkıda bulunur. Şemseddin Sami, bir dilin yazı diline dönüşebilmesi ve yabancıların dili rahatlıkla öğrenebilmesi için çok iyi bir sözlük hazırlanması gerektiğini ifade eder. Edebî diller arasında yerini almak isteyen dillerin iyi bir sözlüğe ihtiyacı olduğunu sözlerine ekleyen Sami, aksi durumda dilin kendini ifadesinin imkânsız hâle geleceğini ve fakirleşeceğini bildirir (Sami, 2007, s. 13). Sözlük çalışmalarının önemini ortaya koyan bu cümleler, söz varlığını iyi bir şekilde ortaya koyabilmek için sözlükçülüğün ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker.

Dillerin söz varlığını barındıran sözlükler, toplumun kültürüne dair önemli bilgiler barındırır. Sözlükler, toplumun diğer toplumlarla kurduğu ilişkileri, etkileşimleri gösteren bilgi kaynaklarıdır. Tek ya da çok dilli olabilen bu kaynaklar, yazılı ve sözlü dilin dönemsel ya da tüm çağlara ilişkin dilsel ürünlerini içerir. Söz varlığının anlamlarını açıklamalar ve örneklerle sunarken kültürün belirleyici özellikleri, dilin zenginliği, olgunluğu, işlenmişliği hakkında bilgi verir (Eminoğlu, 2010, ss. 3-4).

Dilin yenileşmeye ve gelişmeye açık olan yapısı, söz varlığı unsurlarının zamanla değişip zenginleşmesini sağlar. Bu durum, söz varlığı üzerine yapılan incelemelerle sözlüklerin güncel tutulmasını gerektirir. Eserlerinde dilin imkânlarından yararlanan şair ve yazarlar, dil birimlerini kendi görüş ve üslupları çerçevesinde işleyerek yeni kullanımlarla dile ait malzemelerin genişlemesine ve zenginleşmesine katkıda bulunur (Aydın, 2017, s. 321). Dilin zenginliği, gelişmişliğinin ortaya konması, dilin hazinesi olan sözlüklerin tüm söz varlığını içine alarak iyi bir yapıya kavuşması, metin ve sanatçı sözlüklerinin hazırlanmasıyla mümkündür.

Şair ve yazarlar, yeni kavramlara karşılık olmak üzere türetilen sözcüklerin benimsetilmesinde ve dile yerleştirilmesinde etkilidir. Ayrıca dilde mevcut bulunan sözcüklere bağlam içinde yeni anlamlar katma, sözcüklere yeni bir kişilik kazandırma, dili işleyip zenginleşme gibi konularda payları büyüktür (Güngör, 2019, s. 58). Sözcükler, bağlam içinde değer kazandığından sözlüklere eklenecek yeni anlamlar, metinlerin titizlikle incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir. Bunu yapmanın en iyi araçlardan biri, edebî metinler üzerinde çalışmalar yapmaktır.

Bu amaçlarla araştırmacılar, şair / yazarların eserlerinde kullandıkları sözcükleri tek tek inceleyerek TDK Türkçe Sözlük'e çeşitli bakımlardan katkıda bulunmaktadır. Bu araştırmacıların ortaya koydukları ürünler şöyle sıralanabilir: Hasene Aydın (2017), Oktay Akbal'ın öykülerinde kullandığı ancak TDK TS'de yer bulamamış sözcükler, sözcük öbekleri, deyimler ile sözlükte yer almakla birlikte öykülerde farklı anlamlar ya da görevlerle kullanıldığı görülen dil birimleri üzerine incelemelerde bulunmuştur. İdris Nebi Uysal (2012), Haldun Taner'in hikâyelerinden, TDK TS'de yer almayan ancak sözlüğe alınabilecek yirmi dokuz sözcük ve sözcük öbeği tespit etmiştir. Uysal, (2015)'te Salâh Birsal'ın *Boğaziçi Şıngır Mıngır* adlı eserini inceleyerek TDK TS'ye otuz sözcük ve sözcük öbeği kazandırmıştır. Yine Uysal (2016), TDK TS'de madde başı/madde içi olarak bulunmayan veya bulunup farklı bir anlam taşıyan sözleri, Salâh Birsal'ın eserlerinden taramıştır. Nevzat Gözaydın (2018), Tarık Buğra'nın beş romanını taramış ve TDK TS içinde bulunmayan, bulunduğu hâlde başka anlam taşıyan, örneksiz geçilen madde başlarını, iç maddeleri ve örnek cümleleri inceleme konusu yapmıştır. Hasan Özer ve Merve

Şener (2019), Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri ve Gurbet Hikâyeleri* adlı kitaplarında kullandığı ancak TDK TS'de yer bulmamış sözcükleri incelemiştir. Mustafa Kaçalın (2021), Mehmet Âkif'in *Safahât*'ta kullandığı anlamla TDK TS'de var olmayan anlamlar üzerinde çalışmıştır. Ebubekir Eraslan (2020), TDK TS'de yer almayan madde başlarını, iç maddeleri ve eksik olan örnek cümleleri Ömer Seyfettin'in "*Kızılelma Neresi?*" adlı eserinden tespit etmiştir. Yine Eraslan (2022), TDK TS'de bulunmayan madde başı yeni anlam, tanım ve tanımlamalara "*İstiklal Marşı*"nın söz varlığından örneklerle katkıda bulunmuştur. Hakan Özdemir (2009), Refik Halit Karay'ın *Üç Nesil Üç Hayat* adlı eserinden Türk sözlükçülüğüne katkılar sunmuştur. Okan Celal Güngör (2020), Necati Cumalı'nın on beş eserinden TDK TS'de geçmeyen kelimeler, deyimler ve diğer kalıp sözleri fişlemiştir. Yine Güngör (2022), Selim İleri'nin bazı eserlerini tarayarak TDK TS'de geçmeyen ya da geçtiği hâlde farklı anlamda kullanılan kelime ve kelime gruplarını inceleme konusu yapmıştır. Şair ve yazarların eserlerinin taranması dışında sözlükçülük çalışmalarına katkı sağlayan bir diğer çalışma ise Hatice Şahin (2018) tarafından hazırlanan *Derleme Sözlüğü*'ne katkı çalışmasıdır. Şahin, *Derleme Sözlüğü*'ndeki Düzce ile ilgili malzemeleri gözden geçirerek sadece bölgeye ait olan sözcüklerle başka bölgelerde kullanılan sözcüklerin ortaklıkları üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada Türkçeye önem veren, Türkçenin gelişmesi için çaba gösteren ve bu yönde fikirler öne süren, konuşma ve yazılarında Türkçe sözcükler kullanmaya dikkat eden, konu ve tür yönünden çeşitli eserler kaleme almış olan ayrıca geniş ve zengin bir söz dağarcığına sahip olduğu tespit edilen Yavuz Bülent Bâkiler'in *Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserlerinde kullandığı söz varlığı incelenmiştir. Taranan eserlerde geçmesine rağmen TDK Türkçe Sözlük'te olmadığı tespit edilen yeni anlamların bulunması amacına hizmet eden çalışma için ulaşılan diğer sözlüklerde nasıl bir anlamlandırma yapıldığı üzerinde de durulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada TDK Türkçe Sözlük'te yer almayan anlamlar, sözlük çalışmalarına katkıda bulunmak, Türk dilinin zenginliğini, gelişmişliğini ortaya çıkarmak amacıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Dilin edebî diller arasında yerini alması ve yazın dili olmasında önemli görevler üstlenen söz varlığı üzerine yapılan bu çalışma, TDK Türkçe Sözlük'ün dilin sözcüklerini bütüncül olarak içermesine katkı sağlayacak olması açısından önemlidir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ünde madde başı olup taranan metinlerde yeni anlamlarla kullanıldığı tespit edilen sözcükleri içermektedir. Bir maddeden gönderim yoluyla oluşturulan alt maddeler; birleşik sözcük ve eylemler; atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler gibi madde içi yapılar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca bu çalışma, Yavuz Bülent Bâkiler'in sadece *Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserleriyle sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Doküman analizi yönteminden yararlanılan çalışmada, Yavuz Bülent Bâkiler'in *Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eserleri taranarak sözcüklerin bağlam içinde hangi anlamlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. TDK Türkçe Sözlük'te bulunmayan yeni anlamları keşfetmek amaçlı yapılan çalışmada, tespit edilen anlamların *Kâmûs-ı Türkî, Dil Derneği Türkçe Sözlük, Püsküllüoğlu Arkadaş Türkçe Sözlük, TDK Derleme Sözlüğü I-XII, TDK Tarama Sözlüğü I-VIII, TDK Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, Parlatur Okul Sözlüğü, Türk Dili Sözlüğü* gibi sözlüklerde ne şekilde geçtiğine de değinilmiştir.

Ayrıca TDK Türkçe Sözlük'te yer alan tanımların örnek cümleleri bütünüyle kapsayıcı kapsamadığı, TDK Türkçe Sözlük dâhil ulaşılan sözlüklerdeki tanımların örnek cümlelere uygunluğu üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Herhangi bir değerlendirme yapılmayan sözcüklerin tespit edilen yeni anlamlarına, diğer sözlüklerde de ulaşılamamıştır.

İnceleme

TDK Türkçe Sözlük'te Madde Başlı Olup Taranan Metinlerde Yeni Anlamlarla Kullanıldığı Tespit Edilen Sözcükler ve Sözlükteki Bazı Tanımlarla İlgili Öneriler

ağıt Üzücü, dokunaklı, kötü bir olay karşısında bir ezgi tutturarak ağlama: “Çiçeksiz, çimensiz, selvisiz, sessiz... / Bir büyük ürpertidir ruhumda varlıkları / Bir ağıtur içimde kendimi bildim bileli / Yoksul Anadolu mezarlıkları” S 40

“Ağıt” sözcüğü, DDS (2012, s. 34) ve ÖTS'de (2002, s. 51) “Ağlama” olarak tanımlanmıştır.

almak 1. Alıntı yapmak, yer vermek: “Gönlümü kanatlandıran bu şiiri de yazılarımın kan kardeşi olarak gördüğüm için buraya alıyorum.” ÜK 155; **2.** Başka bir dilden almak, ödünçlemek: “Lâtineden veya Fransızcadan aldığınız bu ekleri, şimdi çok yanlış ve çok çirkin olarak hemen her kelimenin kuyruğuna yapıştıran sizlersiniz.” ÜK 21

“Almak” sözcüğüyle ilgili tespit edilen birinci anlam, ATS'de “Alıntulamak, aktarmak” şeklinde yer almaktadır (Püsküllüoğlu, 2000).

alt 1. Az, düşük: “Mezhepler arasındaki farkı, en alt seviyeye indirmek lâzım.” ÜK 177; **2.** Temel, esas: “Barış, özgürlük, eşitlik, emeğe saygı!’ gibi büyük iddialar altında, kabalık, katılık, basitlik ve saygısızlık kumkuması!” ÜK 27; **3.** Bir başka güç ya da şeyin etkisinde: “Sırp hâkimiyeti altında yaşayabilmek için bir cemaat tesânüdü göstermek lâzım geliyordu.” ÜK 89

“Alt” sözcüğünün üçüncü anlamı, DDS'de “Alt sözcüğü ‘...altında’ biçiminde kullanıldığında ‘bir şeyin etkisinde’ anlamını verir” şeklinde açıklanmaktadır (2012, s. 72).

anılmak 1. Ünlenmek, zikrolunmak: “Osmanlı mimarisinin çok ince ve güzel örneklerinden biri olan Burmalı Camii ismiyle anılan ibadethanenin bilhassa minareleri dikkat çekiciymiş.” ÜK 65; **2.** Hatıra getirilmek, bilinmek, tanınmak, lakap olarak kullanılmak: “Humbaracıâdeler adıyla anılan ailesi, Fatih devrinde, Üsküp toprağına kök salmış, o toprakta büyük bir meşe gibi kocamış, ayrı ayrı hanedan dallar vermiş eski bir aile idi.” ÜK 85

“Anılmak” sözcüğünün birinci anlamını DS (1969) “Şöhret bulmak, ünlenmek” şeklinde; ikinci anlamı ise “Sözü edilmek, bahsedilmek” olarak tanımlamaktadır. Sözcük, KT'de sırasıyla “Zikrolunmak, kâle alınmak” ve “Hâtıra getirilmek, tahattur edilmek” anlamlarıyla yer almaktadır (2007, s. 47).

ara İki şey, varlık, nesne ve benzerinde ortak nitelik bulunup bulunmama durumu: “Kardelj'e göre klasik demokrasi ile sosyalist demokrasi arasındaki en önemli fark devlet anlayışından doğuyordu.” ÜK 141

“Ara” sözcüğünün TDK TS'de yer alan anlamı olan “Kişilerin veya toplulukların birbirine karşı olan durumu veya ilgisi” (sozluk.gov.tr, 2023)¹ maddesi, sadece kişiler ve topluluklarla sınırlandırılmış olması açısından soyut kavramları açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır. KT'de yer alan “Münasebet, alâka” tanımı, bir genellik içermesi açısından örnek cümleleri daha iyi açıklamaktadır (2007, s. 26). Ya KT'deki anlam gibi bir genel çerçeve çizilmeli ya da başka bir madde olarak tarafımızca verilen anlam da TDK TS'de yer almalıdır.

¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'ten aktarılan tüm tanımlar, “sozluk.gov.tr” erişim adresine sahip internet sitesinden alınmıştır. Tekrara düşmek adına TDK Türkçe Sözlük (2023) için atıf bilgisi sadece bir kez verilmiştir.

ayrı Aynı özellik, içerikte olup olmadığı ya da benzerlik içerip içermediği önemli olmaksızın zaman, mekân, araç, durum vb. bakımından farklı olan: “*Sonra, çekmecesinden çıkardığı iki ayrı çekim izni belgesini imzalayarak bana uzattı.*” ÜK 91; “*Şiir festivaline katılan bütün şâirleri aynı otelde ağırlamak mümkün olmadığı için, Yugoslavlar üç ayrı otelde yer ayırmışlar.*” ÜK 12

“Ayrı” sözcüğü, DDS’de “*Başka, başka türlü*” olarak (2012, s. 144); ATS’de ise “*Benzemeyen, başka türlü olan, başka olan*” şeklinde tanımlanmıştır (Püsküllüoğlu, 2000). TDK TS’de ise “*Birbirine benzemeyen, diğerlerinden farklı*” tanımı yer almaktadır. Ancak bu tanımlar, örnek cümlelere bir benzememe durumuna ve bir başkalığa atıf yapması nedeniyle uymamaktadır. Çünkü örnek cümledeki çekim için alınan izin belgeleri, içerik olarak benzerdir. Yine TDK TS’de geçen “*Aynı yerde kalmayan*” tanımı, ikinci örnek cümle için tarafımızca verilen tanımdan daha uygunsuz görünmektedir.

baba Tanınmayan veya yaşça büyük olan erkeklere hitap ederken saygı göstergesi olarak kullanılan bir söz: “*Bizim bayrağımızı Kabil’de dalgalandıran o kadınefendi sen misin? Benim baba!*” ÜK 57

“Baba” sözcüğü, ATS’de “*Tanımadığımız yaşlı erkeklere seslenirken saygı anlamı olarak kullanılır*” (Püsküllüoğlu, 2000) şeklinde tanımlanırken TTS (1974) sözcüğü, “*Saygıdeğer yaşlı adamlara, bir topluluğun ya da bir örgütün başında bulunan kimselere, kimi tekke ulularına verilen san*” olarak tanımlamıştır.

bağlanmak Bir yönetim yerinin kontrolü altında girmek, bir yere ya da herhangi bir şeye dâhil olmak: “*Köy halkı 1854 yılında Tokat ilimizden buraya göç etmiş ve Mamuşa, Üsküp’e bağlanmış.*” ÜK 187

“Bağlanmak” sözcüğü, KT’de “1. Rabt ü bend ve kayd olunmak; 2. Mecbur ve merbût olmak, ta’ahhüd altına girmek” olarak açıklanmıştır (2007, s. 270).

bahçe Herhangi bir yerin giriş kapısını çevreleyen, genellikle duvarla çevrili, içinde çiçek veya ağaç bulunan ön girişi: “*Dolu dinince Veysel, enstitünün bahçesine çıkmış.*” AV 86; “*Beni bir eski Sivas evine götürseniz / Bir aydınlık, serin avlusu olsa / Bahçesinde yorgun salkım söğütler / Ve bir kuyusu olsa*” S 30; “*Harâbâtî Baba Tekkesi’nin bahçesinde, tarihimizi hüznle yaşadım.*” ÜK 41

“Bahçe” sözcüğü, DDS’de “*Evin önünde ya da arkasında bulunan konuta ait alan, avlu*” (2012, s. 161); ATS’de ise “*Evlerin önünde, içinde çiçek çim, ağaç bulunan çevrilmiş yeşil alan*” (Püsküllüoğlu, 2000) şeklinde tanımlanmıştır. Örnekler üzerinde de görüldüğü gibi bahçeleri olan yerler, sadece evlerle sınırlı değildir. Ayrıca TDK TS’de tanımlanan şekilde bahçeler sadece “*Sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer*”lerden de oluşmamaktadır. İncelenen metinlerde, bahçesinden söz edilen yerler; türbe, tekke, cami, enstitülerdir.

bakmak 1. Dikkate almak, göz önünde bulundurmak: “*Bekçinin anlattıklarına bakarak Harabati Baba Tekkesi’ndeki dervişlerin, İmam Cafer-i Sâdık’a bağlı olabileceklerini düşündüm.*” ÜK 41; **2.** Değerlendirmeler sonucu bir fikri benimsemek ya da bir yargıya varmak: “*Edebiyatımızın yetkili isimleri, Aşık Veysel’e, 20. yüzyılda, halk şiirimizin en son temsilcisi olarak baktılar.*” AV 9; **3.** Herhangi bir konuyla ilgili bir duygu, düşünce, inanış, kabul vb. etkisinde kalarak görüş geliştirmek: “*Diğer devletler, kendi ülkelerindeki Türklere, sizin hoşgörünüzle, sizin medenî ölçülerinizle bakmamaktadırlar.*” ÜK 94; “*Yirmi gün içinde gördüklerimi bir ‘Türk gibi düşünerek’ kaleme aldım. Ve olaylara elbette milliyet fikrinden kurtulamayarak baktım.*” ÜK 154; “*Arnavudlar, bugünkü felâketlerini hazırlayan o Kanunî devrinde Üsküplülere, kendilerinin tortusu bir unsur nazarıyla bakarlardı.*” ÜK 88

“*Bakmak*” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, KT’de “*İ’tibâr etmek, nazar-ı i’tibâra almak*” şeklinde yer almaktadır. Tespit edilen üçüncü anlam, örnekleri tam olarak karşılama da “*Tabi’ olmak, tetebbu’ etmek, uymak*” olarak anlamlandırılmıştır (2007, s. 272).

baş 1. Önde gelen, ilk sıralarda yer alan: “*Ağır bir gam yüküyle, gurbete düştüğü yıllarda, ona en çok yardımcı olanların başında, yine Ahmet Kutsi Tecer’i görüyoruz.*” AV 35; **2.** Bir varlık ya da yerin en üst, tepe, zirve noktası: “*Veysel, bahçe beklerken, çocuğun biri elmasını çalmak için ağacın başına çıkar.*” AV 6; **3.** En önemli, değerli yer: “*Bir dost duygudur ölüm, yakın, çaresiz... / Yüreğimin başında bir atardamar / Ölüm korkunç değildir Anadolu’da / Eski mezarlıklar kadar*” S 40

“*Baş*” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, KT’de “*Başlıca, en mühim*” (2007, s. 265); ATS’de “*En önemli, en başta gelen, birinci*” olarak geçmektedir (Püsküllüoğlu, 2000). Tespit edilen ikinci anlam, ATS’de “*Dağ, tepe, ağaç gibi şeylerde en yüksek nokta*” (Püsküllüoğlu, 2000); DS’de “*Tepe, zirve*” olarak yer almaktadır (2006, s. 324+20). Sözcük DDS (2012, s. 181) ve TDK TS’de ise “*Arazide en yüksek nokta: Dağın başı*” olarak tanımlanmış olduğu için örnekteki anlamı karşılamamaktadır.

belirli 1. Kim, ne olduğu bilinen; belli ve açık olan: “*Türkiye’de bazı çevrelerin hazırladıkları antolojilerde, çıkardıkları dergilerde, dağıttıkları ödüllerde, yaptıkları eleştirilerde, neden sadece belirli kişilerin bulunduğunu, Yugoslavya’da çok daha iyi anladım.*” ÜK 199; **2.** Zamanda sınırlılık, kararlaştırılmışlık ifade eder: “*Belirli bir saatten sonra elektrikler kesilince, anam gaz lâmbasını yakar, örgüsünü örererek babamı beklerdi.*” ÜK 129

“*Belirli*” sözcüğü, DS’de “*Açık seçik*” (1994, s. 24+175); DDS (2012, s. 202) ve TDK TS’de “*Açık ve kesin olarak sınırlanmış veya kararlaştırılmış olan; belli (II), muayyen*” olarak tanımlanmıştır. Sözlüklerde yer verilen tanımlar birey, zaman ve mekân gibi ayrımları göstermeyen genel tanımları içermektedir. Türkçenin zenginliklerini ortaya koymak adına, Türk Dil Kurumu tarafından oluşturulan Türkçe Sözlük’ün pek çok maddesinde olduğu gibi bu maddede de zamanla ilgili ayrı bir anlamlandırma yapılmalıdır.

birakmak 1. Bir izlenim edinmek, etki oluşturmak: “*Bende bıraktığı ilk intiba şu oldu.*” ÜK 14; **2.** Salmak, atmak: “*Hasretini yıllarca duyduğum, hayaller kurarak, kendimi zaman zaman bir incecik dal gibi sularına bıraktığım, içimi sularıyla, hücre hücre yıkadığım nehir!*” ÜK 24; **3.** Bir görüşün etkisinde kalınarak hareket etmek: “*Kosova’nın, Manastır’ın an-asıl Türk olup da Türklüğünü unutan unsurlarından nice kimse, kendilerini Başkım cereyanına bıraktılar.*” ÜK 89; **4.** Vermek, fırsat tanımak: “*Tarihler, burada kâfiri böyle hakladığımızı yazmıyor mu be?’ diye susturacak ve sözü kimseye bırakmayacaktı.*” ÜK 96; **5.** Olumsuz şekliyle kullanıldığında cümleye etkisi altında kalmak anlamı verir: “*Evlerin kapıları, pencereleri, perdeleri, boyaları, beni bırakmıyorlardı.*” ÜK 75

“*Bırakmak*” sözcüğünün tespit edilen beşinci anlamı, TDK TS’de yer alan “*Birilerini koyuvermek, salıvermek*” tanımına uygun görünse de örnek cümlede daha çok bir şeyin etkisinden kurtulamamak, o şeyden ayrılmakta zorlanmak gibi mecazî bir anlam vardır.

birer Ayrı ayrı, birbirinden farklı: “*Genç Batı’nın her nazına, her cilvesine katlanan, ihtiyar birer âşik olduk.*” ÜK 44

bölmek Yarım kalmak, kesintiye uğramak: “*Yüreğimi yakan, uykularımı bölen bir masaldı.*” ÜK 129

“*Bölmek*” sözcüğü, KT’de “*Kesmek, ayırmak, fâsılandırma*” anlamıyla yer almaktadır (2007, s. 321). TDK TS’de ise mecazî anlam olan “*Birliğin bozulmasına yol açmak, parçalamak*” tanımı mevcuttur. Bu iki tanım da örnek cümleyi kapsıyor gibi görünse de anlam noktasında bazı ayrımlar içermektedir. Çünkü birliğin bozulmasına yol açıldığında ya da bir şey parçalandığında artık geri dönüşü olmayan ya da zor alan, düzelmesi uzun zaman çabalar gerektiren bir süreç

girilmiş olur. Ayrıca bu bozulma ve parçalanmaya sebep olan, bilinçli eyleyici ya da eyleyiciler vardır. Ancak uykunun bölünmesi, elde olmayan bir süreçtir ve kısa bir süre sonra uykuya devam edilmesi mümkündür. Zaten “*uykularımı*” sözcüğündeki “-lar” çokluk eki, uyuma eyleminin kesintiyle de olsa sürdüğünü göstermektedir. Özetlemek gerekirse örnek cümlede bir kesinti, devamı mümkün olan bir yarım kalmışlık anlamı vardır.

bulunmak 1. Yaşamak, hayat sürmek: “*Buldukları ülkelerde azınlık olmanın, birtakım haksızlıklara, hatta güzel isimlerinden ve inançlarından ötürü zulümlere, katliamlara uğramanın yetim duyguları içerisinde oldukları.*” ÜK 111; **2.** Bir işi yapmak, gerçekleştirmek: “*Çiftçiler, hem kendi ihtiyaçları için, hem de toplumun ihtiyacı için üretimde bulunmaktadırlar.*” ÜK 142; **3.** Herhangi bir görevle bir yerde hazır olmak: “*Struga Şiir Festivali yarın gece başlayacak. Ama sen bu festivale katılmayacaksın! Sadece gözlemci olarak bulunacaksın.*” ÜK 17; **4.** Yer almak, mevcut olmak: “*Devletin başında mutlaka Osmanlı hanedanından biri bulunurdu.*” ÜK 189; **5.** Tespit etmek, keşfetmek, ortaya çıkarmak: “*Prof. Süreyya Yusuf ‘Ben size sadece iki belge gösteriyorum. Halk şiirimiz, halk türkülerimiz araştırılrsa daha niceleri bulunur.’*” ÜK 120

“*Bulunmak*” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, TDK TS’de “*Bir yerde olmak*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, örnek cümledeki anlama uymamaktadır çünkü cümlede bir yerde olmaktan ziyade orada yaşamak, hayat sürmekten söz edilmektedir. Tespit edilen ikinci anlam, TDK TS’de “*Herhangi bir durumda olmak*” şeklinde tanımlansa da hem TDK TS’de verilen “*Az sonra ikramda bulunmak için mutfaktan çıktığında, gençlerin avluda konuştuklarını gördü*” örneği için hem de taranan metindeki örnek için tarafımızca yapılan anlamlandırmanın daha uygun olduğu düşünülmektedir. Çünkü hem üretim hem de ikram işi, (durum için) bir olma belirtmekten çok; (hareket için) bir yapma, etme, gerçekleştirme bildirir. Verilen dördüncü anlam, KT’de “*Hazır ve mevcut olmak, var olmak*” olarak; beşinci anlam ise “*Aranılarak veya tesâdüfen ele geçirilmek*” ve “*Meydâna çıkarılmak, keşfolunmak*” olarak yer almaktadır (2007, ss. 321-322).

çekmek 1. Uzatmak: “*Ama, kelime başındaki (K) ve (G) harfleri itilerek, yerine (ç) harfini çekerek konuşuyorlar.*” ÜK 128; **2.** Bir düşünceye katılmasına, onu desteklemesine yol açmak: “*Veysel’i şu veya bu tarafa çekmek isteyenler, suya resim çizmeye çalışıyorlar.*” AV 10

“*Çekmek*” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, TRMS’de “*Uzatmak*” anlamıyla yer almaktadır [1965, II (C-D)].

çıkarmak 1. Ses, nefes, gaz vs. içten gelen bir şeyi dışa salmak: “*Bu hâlim bazı Yugoslav gençlerinin de dikkatini çekmiş olmalı ki otele dönmek için aralarından geçmeye çalıştığımda, gözlerini yüzüme çeviliyorlar, bir sirk hayvanının homurtularını çıkararak, sevgililerini bellerinden kavrayıp kendilerine çekiyorlar ve onların dudaklarını, bütün kaideleri çiğneyen bir isyan duygusuyla mühürlüyor, mühürlüyor, mühürlüyorlardı.*” ÜK 66; **2.** Arttırmak, yükseltmek: “*Liberalleşmeye geçince biz de yayın süremizi 15 dakikadan 45 dakikaya çıkardık.*” ÜK 192

çirkinlik Hoş olmayan, kötü söz veya davranış: “*Ama bildiğim bir şey varsa, yanuma mağrur bir tavırla gelen Dağlarca’nın basit oyunlara girerek ve bir şaire yakışmayan çirkinlikleri yüklenerek kalkıp gitmesi oldu.*” ÜK 18

“*Çirkinlik*” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “*Kötülük, fenâlık, redâ’et*” olarak yer almaktadır (2007, s. 509).

çözölmek Herhangi bir müdahale olmaksızın bir sorun ortadan kalkmak: “*Kaç defa çıkıp gittim buralardan yeminle / Ama her defasında geri döndüm seninle / Hangi düğüm çözölür, nazla, sitemle, kinle / Ne olur bir gün beni, kapında olsun dinle*” S 7

“*Çözölmek*” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “*Düğüm ve bağ açılmak*” anlamıyla yer almaktadır. Yapılan tanım için sunulan örnekler ise şunlardır: “*Yükler çözüldü mü?*”, “*Bu*

düğüm çözülemiyor” (2007, s. 520). Örnekler dikkate alındığında asıl kastedilenin somut bir düğüm olduğu anlaşılmaktadır. Taranan eserde görülen örnek ise soyutluk içermektedir.

derece Ölçü, seviye: “Çocuklarımın hepsini aynı derecede seviyorum.” AV 89

“Derece” sözcüğü, ATS’de “Bir durumu gösteren ölçü” olarak tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2000).

dil Söyleyiş, konuşma tarzı: “Kararlı bir dille konuşmaya başladı.” ÜK 17; “Rumeli Türkleri, ne güzel, ne ince, ne musiki yüklü bir dille konuşuyorlar.” ÜK 23

“Dil” sözcüğü, TDK TS’de “Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, örneklere uygun gibi görünse de TDK TS’de verilen “Hiçbir zaman onların arasına katılabilecek bir dil bulamadım” örneği dikkate alındığında taranan metinlerdeki örneklerle farklılıklar içerdiği görülmektedir. Zira tespit edilen örneklerde duygu ve düşüncelerin hangi araçla bildirildiğinden çok, nasıl bir tarz ve söyleyişle bildirildiği ön plana çıkmaktadır.

düğümlemek Çözüme ulaşmadan sonlanmak: “Söz düğümlenince kalkıp gitti.” ÜK 22; “Kaç yıl kaldığını bilmiyorum; ama macerası korkunç bir hezimetle düğümlendi...” ÜK 37

“Düğümlemek” sözcüğüyle ilgili TDK TS’de verilen anlam, “Bütün sorunlar bir yerde toplanıp birleşmek”tir. Ancak örnek cümlelere bakıldığında bu düğümün bir “sonlanma durumu, bitiş”e dikkat çekmek amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır.

düşmek Bir yere bir şey dadanmak, üzerinde üremek: “Yarama kurt düştü.” ÜK 122

“Düşmek” sözcüğünü TRMS [1965, II (C-D)] “Üzerine yürümek, hücum etmek” ve “Konmak, inmek, nüzul etmek” şeklinde; DS (1969) ise “Dadanmak” şeklinde tanımlamıştır.

düzeltilmek Hastalıktan kurtarmak, iyileştirmek: “...sağılmak: iyileştirmek, düzeltilmek.” AV 97

efendi Din büyüklerini anarken, din adamlarından söz ederken kullanılan bir saygı sözü: “Baksam tavanlarda oymalı güller / Ve gümüş telkâriker raflarda dizi dizi / Duvarlarda sülüsten, küfidin güzellikler / Gülümsüyor Rabbimizi, Efendimizi...” S 31; “İlmin kapısı, İslâmın kılıcı olan Hz. Ali Efendimizin içimizi ısıtan resmini kim yapmışsa, eline kılıcını da vermiş.” ÜK 176; “Yeni Camimizin vaizi Kemal Efendi derdi ki ‘Kimse yerinden ayrılmaz!’” ÜK 170

“Efendi” sözcüğünün tespit edilen anlamı, DS’de “Hoca, imam, din adamı” olarak geçmektedir (2002, s. 340). Eserlerden tespit edilen anlamlar, sözcüğün daha geniş bir çerçeveye içinde tanımlanması gerektiğini göstermiştir.

efendim 1. Sohbe başlarken kullanılan seslenme sözü: “Efendim dedi duyulanları ifade edebilmek, gerçekten çok önemli!” AV 81; **2.** Bir durumun nitelenmesinin ardından kullanılan söz: “Ayağımızda çarık. Bacağımızda şal-şalvar, şal ceket. Belimizde kocaman bir kuşak! Efendim polis geldi.” AV 29

eğilmek Herhangi bir dış müdahaleyle değiştirilmek, biçimlendirilmek: “Sesi öyle basbariton, öyle eğilmemiş, bükülmemiş, yontulmamış bir ses.” ÜK 180

ezilmek Aşağılanmak, sindirilmeye çalışılmak: “Kuruşçev’in hatıralarında bahsedildiği gibi, Rusya’da, 1917 ihtilalinden sonra öldürülen, sürülen, ezilen, insanlığı elinden alınan yirmi milyon insanın, en az dörtte biri Türk’tür.” ÜK 94

geçmek 1. Elde, etmek, kazanmak: “Bizde de eski ve kalifiye işçilerimizin eline daha fazla para geçer.” ÜK 146; **2.** Gerçekleşip gerçekleşmediği önemli olmaksızın kısa bir süre dahi olsa bir şeyi yapmak istemek, o şeyi içten içe düşünmek: “İçimden onu görmek, onunla konuşmak geçti.” AV 42

Öncelikle incelenen sözcüğün “*ele geçmek*” ve “*içinden geçmek*” şekilleriyle TDK TS’de yer aldığı söylenmelidir. Buna rağmen DDS’de “*İçinden kimbilir neler geçiyor*” örnek cümlesinin “*geçmek*” maddesinde, “[*(Bir şey) kafasından, yüreğinden, gözlerinden vb. geçmek*] *Kısa bir an ortaya çıkmak*” şeklinde anlamlandırılması ve aynı tanım için “*Gözlerinden alaycı bir gülümseyiş geçti*” cümlesinin de örnek olarak verilmesi (2012, s. 630), “*içinden geçmek*”le bağlantılı bir dizilim söz konusu olmadığında da bu anlamın kullanıldığını göstermektedir. “*Hesabına yüklü bir para geçti*” örneği de “*Elde etmek, kazanmak*” anlamlandırmasının sadece “*ele geçmek*” kurulumunda kullanılmadığını ortaya koyacak niteliktedir. Farklı bağlamlarda da sözcüğün bu anlamlarıyla kullanıldığı teyit edildiğinden tanımlamalar, “*geçmek*” maddesinde verilmiştir.

geliştirmek Üretmek, olgunlaştırmak: “*Böylece, Djilas, Kadelj ve Kidric üçlüsünün geliştirdiği fikirler, Başkan Tito ve Yugoslavya Komünist Partisi tarafından da benimsenince, 1953 yılından sonra Yugoslavya, Sovyet Rusya çizgisinden uzaklaşmaya başladı.*” ÜK 141

gelmek 1. Karşılama, tekabül etmek: “*(Uşlu çocuk)la, (akıllı çocuk) aynı anlama mı geliyor?*” ÜK 20; **2.** Bir konudan söz açarken veya bir konudan başka bir beklenen konuya geçerken kullanılan söz: “*Gelelim şu Arapçadan aldığımız (I) aidiyet ekine.*” ÜK 20; **3.** Herhangi bir durum almak: “*Yaşam pahalılığı çekilmez hâle gelmiştir.*” ÜK 115; **4.** Öyle olduğunu düşünmek, o şekilde algılamak: “*Şairin bu davranışı bana, Türk solculuğunun kaynağı açısından hiç de şaşırtıcı gelmedi.*” ÜK 68; **5.** Akıl yürütmeler yoluyla bir yargıya ulaşmak: “*Bütün bu açıklamalara nereden geldik?*” ÜK 124

“*Gelmek*” sözcüğünün tespit edilen ikinci anlamı, ATS’de “*Daha önce üzerinde görüşülmüş, konuşulmuş, durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek ya da bir konuda beklenen noktayı ele almak o noktaya değinmek*” şeklinde açıklanmıştır (Püsküllüoğlu, 2000). TDK TS’de verilen anlam, sadece “*Daha önce üzerinde durulmuş olan bir konuya yeniden dönmek*” şeklinde olup örnek cümleyi kapsamamaktadır. Çünkü örnek cümlede bir konuya yeniden dönüş değil yeni bir konudan söz açış anlamı vardır. Bu tanımın “*gelelim*” maddesine değil de “*gelmek*” maddesine dâhil edilmesinin sebebi, TDK TS’den verilen yukarıdaki tanımın örneği olan “*Şimdi sözü burada kesip asıl konumuza gelelim*” cümlesinde de “*gelelim*” sözcüğünün “*gelmek*” maddesinde ele alınmış olmasıdır. Buna rağmen TDK TS’de bir “*gelelim*” maddesi açılmasının ve örnekleri daha iyi kapsadığı düşüncesiyle tarafımızca verilen tanımın anlamlandırma sırasında kullanılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Dördüncü anlam, KT’de “*Görünmek, zan olunmak*” şeklinde yer almaktadır (2007, s. 1177).

girmek 1. Sapmak: “*Meydanlara çıktım. Caddelere, sokaklara girdim...*” ÜK 108; **2.** Bir ülke, il, alan vb. sınırlarına geçiş yapmak: “*Arabamız Kosova Ovası’na girince, kendimi yine o çocukluk rüyalarımın anlatılmaz güzelliği ve serinliği ortasında buldum.*” ÜK 95; “*Kalkandelen’e, bir Anadolu şehrine girer gibi girdik.*” ÜK 36; **3.** Gelir elde etmek, kazanmak: “*Mutfaklarına her ay üç maaş giriyor.*” ÜK 108

“*Girmek*” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, TDK TS’de “*Dışarıdan içeriye geçmek*” DDS’de “*(Bir yerden başka bir yere) Gelmek, dışarıdan içeriye geçmek*” biçiminde yer almaktadır (2012, s. 655). Her iki tanım da içeriye girmek anlamı nedeniyle örnek cümledeki anlamı tam olarak açıklayamamaktadır. DDS’de yer alan tanımda, parantez içinde verilen bilgi, örneğe uygun düşse de parantezden sonra verilen bilgi, örnek cümledeki bitmemiş eylemi anlatmakta yetersiz kalır. Açarsak “*gelmek*” ve “*içeriye girmek / geçmek*” eylemleri, hareketin bittiğini ifade etmek için kullanılır. Ancak örnek cümlede, eylemin bitip bitmediği belirsizdir ve geçmişte bir sürerlilik durumu söz konusudur. Aynı şey, tespit edilen ikinci anlam için de geçerlidir.

için Adına: “*Ben bunu hem Türkler için, hem de Arnavutlar için veya Arap’tan başka bütün Müslüman topluluklar için söylüyorum.*” ÜK 178

“İçin” sözcüğü, DDS’de “Adına, yerine” şeklinde anlamlandırılmıştır (2012, s. 812). TDK TS’de verilen tanımlardan biri olan “Hakkında”, örneklere uygun bir anlam içermemektedir. Diğer bir tanım olan “Göz önünde tutulursa, birinin adına” ise iki ayrı maddeyi açıkladığı gerekçesiyle gözden geçirilmelidir. Çünkü sözü edilen tek bir madde için TDK TS’de verilen örneklere bakılacak olursa “Bu şapka senin için büyük” örneği “göz önünde tutulursa” anlamlandırmasına, “Senin için çok sevindim” örneği ise “adına” anlamlandırmasına daha uygundur. Bu nedenle tarafımızca tespit edilen örnek de dikkate alınarak “adına” tanımının ayrı bir madde olarak ele alınması daha doğru görülmektedir.

içinde Arasında: “Yüzlerce şiiri içinde, Dağlarca, niçin böylesini seçiyor?” **ÜK 29**

ince Dokunaklı, etkili, hassas, insanın içine işleyen, yoğun: “Sivas’ta, iplik iplik bir yağmurla ansızın / Bir ince hüznle başladı yine akşam / Bütün kuşlar döndü yuvalarına / Ya sen neredesin Turnam?” **S 14**

“İnce” sözcüğü, KT’de “Müessir, keskin” olarak açıklanmıştır (2007, s. 252). Aydın, sözcüğe “Derin, yoğun” anlamını vermiştir (2017, s. 241).

indirmek Düşürmek, azaltmak: “Mezhepler arasındaki farkı, en alt seviyeye indirmek lâzım.” **ÜK 177**

“İndirmek” sözcüğünün tespit edilen anlamı, TDK TS’de “Fiyatını indirmek, azaltmak” anlamıyla yer almaktadır. KT’de “Azaltmak, aşağılatmak, tenzil etmek” (2007, s. 253) ve DDS’de “Azaltmak, düşürmek” (2012, s. 849) şeklinde verilen anlamlar, örnek cümleyi içine aldıkları için daha kapsayıcıdır.

istasyon: Radyo dalgalarını yayan yayın organında bulunan kanallardan her biri: “Bir radyonun düğmesini çevirdiğiniz zaman, aradığınız istasyonlar ayrı ayrı çalar söyler.” **AV 89**

“İstasyon” sözcüğünün tespit edilen anlamını TBKKS (2020) “Radyo kanalı” olarak tanımlamıştır.

kalmak Bulunmak, var olmak: “Üsküp’te, açılan yeni meydanın yanında kalan ve henüz yıkılmayan bir kerpiç ev ve o evin bahçe duvarı dibinde, bastonuna dayanarak çömelen bir yaşlı adam, bana o Özbek çobanının asil davranışını hatırlattı.” **ÜK 58**

“Kalmak” sözcüğünün tespit edilen anlamı, DS’de “Bulunmak” anlamıyla yer almaktadır (2006, s. 324+20).

kapamak İlişki kurulmasını engellemek: “Sizin yüreğinizi ve kafanızı, bize karşı hangi kuvvet, hangi devlet böyle sıkı sıkıya kapadı?” **ÜK 63**

karıştırmak Kargaşa çıkarmak: “Arkadaşlarım, o heykel dolayısıyla ve Madımak Oteli’nin yakılması işiyle, dışardan gelen birtakım kişilerin Sivas’ı karıştırdıklarını söylediler.” **AV 112**

“Karıştırmak” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “Teşviş ve tahrik etmek, ifsat eylemek” (2007, s. 1021); ATS’de “Karışıklık, kargaşa çıkarmak” olarak yer almaktadır (Püsküllüoğlu, 2000).

koparmak Birebir temas olup olmadığı ya da zor kullanılıp kullanılmadığı önemli olmaksızın bir şeyin bir yerden ilişkisini kesmek: “Maksat, Doğu Anadolu’yu koparmak için her kuvveti, Türk’ün karşısında birleştirmek.” **ÜK 114**

“Koparmak” sözcüğü, KT’de “Çekip ayırmak, ittisâli izâle etmek, irtibâtını kesmek” olarak tanımlanmıştır (2007, s. 1588). TDK TS’de yer alan tanım olan “Zor kullanarak almak”, işin eyleme geçilmeden yapılabilme durumu göz önüne alındığında her örneğe uygun bir tanım oluşturmamaktadır. Ya tanımın kapsamı genişletilmeli ya da başka bir madde olarak sözlüğe bu anlam da dâhil edilmelidir.

koymak 1. Takmak: “*Fes bize 1832 yılında Padişah II. Mahmud zamanında geldi. Fakat halkımız, Bu fes gâvur işidir diyerek başına koymak istemedi.*” ÜK 174; **2.** Vermek, adlandırmak: “*Hz. Ali, hâşa korkusundan mı bu isimleri çocuklarına koydu yoksa sevgisinden mi?*” ÜK 178

“*Koymak*” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, DS’de “*Takmak*” olarak geçmektedir (2006, s. 324+20).

kuyruk Art, uç, son: “*Lâtineden veya Fransızcadan aldığımız bu ekleri, şimdi çok yanlış ve çok çirkin olarak hemen her kelimenin kuyruğuna yapıştıran sizlersiniz.*” ÜK 21

“*Kuyruk*” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “*Bir şeyin arkasına katılan şey, zeyl, zam, ilâve*” ve “*Son, en gerideki kısım*” olarak yer almaktadır (2007, s. 1119).

mama Kedi, köpek vb. hayvanların yemesi için üretilen yiyeceklerin genel adı: “*Özel berberi keser kıvrıkcık tüylerini / Gümüş tasması, arması, maması Avrupa'dan / Karda, kışta, yağmurlu havalarda / İnmez lüks arabadan*” S 61

“*Mama*” sözcüğü, TDK TS’de “*Bebek için hazırlanan yiyeceklerin genel adı*” olarak tanımlanmıştır. İncelenen metinde tespit edilen anlam, KT’deki “*Yemek, yiyecek*” tanımına uygundur (2007, s. 1261).

müthiş Hayranlık uyandıran, hoş giden, anlatılmayacak kadar mükemmel: “*Siz hiç rüyalarınızda uçtunuz mu? Kendinizi, bir kırlangıç gibi göğün maviliğine bıraktınız mı? Yemyeşil yaylaların, yamaçların üzerinden, geniş daireler çizerek, sonsuzluğa süzüldüğümüz hiç oldu mu? O ne güzel, o ne müthiş, o ne anlatılmaz bir şeydir.*” ÜK 95

“*Müthiş*” sözcüğü, TDK TS’de olumsuz bağlamlarda anlamlandırılmıştır. Ancak örnek cümleler dikkate alındığında sözcüğün olumlu bir izlenimi yansıtmak için kullanıldığı görülmektedir. TDK TS’de yer alan tanımlardan olan “*Şaşılacak kadar değişik*” maddesi, örnek cümle için uygun bir anlam oluşturmaktadır. Ancak art arda sıralanan “*ne güzel, ne müthiş, ne anlatılmaz*” sözlerinden hem şaşkınlık yaratan hem de hayranlık uyandıran bir durumun söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu gerekçelerle TDK TS’ye “*müthiş*” sözcüğünün olumlu bağlamlarda da kullanılan anlamının dâhil edilmesi gerekli görülmektedir. Tespit edilen anlama DDS’de “*Hayranlık yaratan*” anlamıyla rastlanması da sözcüğün olumlu bağlamlarla dilimizde yer aldığının kanıtlarındandır (2012, s. 1258).

ne 1: Alakasız bir durum için “*O da nereden çıktı*” anlamında kullanılan bir söz: “*Yok canım ne Londra’sı!*” ÜK 15; **2.** Azımsama, küçümseme bildiren bir söz: “*Bir milletin hayatında on yıl beklemek nedir ki?*” ÜK 36; **3.** Ne kadar, çok: “*Aman ne iyi ettiniz de bizi arkadan vurdunuz!’ diye onlara alkış mı tutacaktık?*” ÜK 117

“*Ne*” sözcüğü, KT’de “*Taaccüp ve kesret beyân eder*” anlamıyla (2007, s. 1472), TDK TS’de “*Şaşma veya abartı bildiren bir söz*” anlamlarıyla yer almaktadır. Örnek cümle dikkate alındığında sözcüğün kullanıldığı bağlamın şaşma ve abartı beyan etmekten ziyade iğneleme, eleştiri ifade ettiği görülmektedir. Bu nedenle sözcüğün “*kesret, çokluk*” anlamından yola çıkılarak tarafımızca verilen anlamının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

nereden nereye “*Neydik ne olduk?*” anlamında kullanılan yerinme, pişmanlık bildiren bir söz: “*1450’den 1750’ye kadar, dünyanın en büyük, en zengin, en medenî devleti bizdik! Nereden nereye geldik?*” ÜK 152

“*Nereden nereye*” maddesi, TDK TS’de “*Bir olay karşısında şaşırıldığında söylenen bir söz*” biçiminde tanımlanmıştır. Örnek cümlede bir şaşkınlık anlamından ziyade yaşanan bir kayıp ya da elden gidenler nedeniyle duyulan üzüntü, pişmanlık anlamı mevcuttur.

olmak 1. Bir görüşü benimsemek, bir düşüncenin destekçisi olmak: “*Türkiye’de otuz çingene biraraya gelerek TÜM ÇÖDER (Tüm Çingenelere Özgürlük Derneği) örgütünü kursa,*

Türk Marksistleri çingeneci de olurlar.” ÜK 125; **2.** “Olarak” biçiminde kullanıldığında “İçin, diye, yerine” anlamı verir: “Telif ücreti olarak adınıza 500 dinar ödeyecekler.” ÜK 23; **3.** Ulaşmak, erişmek, bulmak: “Türkiye, vakt-i zamanında, buradan göç edenlere sadece oturma izni verseydi de vatandaşlığa kabul etmeseydi, bugün Makedonya Türkü’nün sayısı iki milyon olurdu.” ÜK 192; **4.** Var olmak, bulunmak: “Türkiye’de Marksist arkadaşlarım oldu.” ÜK 125

“Olmak” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı, TDK TS’de “Bir kuruluşla, örgütle ilişkisi bulunmak, mensup olmak” şeklinde tanımlanmıştır. Ancak örnek cümlede, bir dernek mensubu olmaktan ziyade bir görüşü benimsemek, bu görüşün taraftarı olmak anlamı mevcuttur. Sözcüğün tespit edilen ikinci anlamı, DS’de “olarak” maddesinde “Diye, yerine” şeklinde tanımlanmıştır (2006, s. 324+20). Tespit edilen dördüncü anlam, KT’de “Var ve mevcut olmak, kevn, vücûd” anlamıyla yer almaktadır (2007, s. 221).

orta Ana konum, merkez: “Bütün kapitalist ülkelerde, devlet, artık İktisadî hayatın tam ortasında bağdaş kurup oturmuştur.” ÜK 139

“Orta” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “Bir şeyin bütün kenarlarında müsâvi mesâfede yahut ona karîb mahall, vasat, merkez” olarak geçmektedir (2007, s. 195).

ölçü 1. Kadar, dâhil, sınır: “Türk şiirini buradan, imkânlarım ölçüsünde takip ediyorum.” ÜK 19; **2.** Çap, miktar, oran: “Bugün Yugoslavya’da Öz Yönetim uygulaması ile ticaret, büyük ölçüde devletin tekelinde.” ÜK 142

önce 1. Sıra bakımından önde yer alan: “Âşık Veysel’i, kendisinden önce yaşayan halk şairlerimizden kalın çizgilerle ayıran özellikler var.” AV 9; **2.** Geride bırakılan bir olay, durum, düşünce vb.; içinde bulunan anda mevcut bulunmayan: “Düşmanlığın ve geriliğin sebebini, daha önceki örneklerde açık-seçik bir tarzda ortaya koymuştu.” AV 70; **3.** Henüz gerçekleşmemiş bir iş ya da eylemle birlikte kullanılarak içinde bulunulan andan iş ya da eylemin gerçekleşeceği ana kadar geçecek süreyi bildirir: “Gel bu Veysel ve heykel meselesinden vazgeç! Bu konulara, seçim öncesinde hiç girme.” AV 107

“Önce” sözcüğünün tespit edilen birinci anlamı DDS’de “Çıkma durumundaki adil ya da adlardan sonra kullanılarak yerde ya da zamanda önde bulunulduğunu anlatır” şeklinde tanımlanmıştır (2012, s. 1337).

öte Diğer, öbür: “Çünkü bir tarafta Yugoslavya Hükümeti, Dış İşleri Bakanlığımıza resmen başvurarak Struga Şiir Festivali’ne Türkiye’den de bir şâirin katılmasını istemekte, öte taraftan F. H. Dağlarca gibi yaşını başını almış bir şâir, aynı festivale özel davetli olarak geldiği halde, benden rahatsızlık duymaktadır.” ÜK 18; “Fatih Köprüsü’nü bir baştan öte başa, hep bu cümleyi bir türkü gibi söyleyerek yürüdüm.” ÜK 59

“Öte” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “1. Diğer, uzakça bulunan; 2. Öbür” anlamlarıyla yer almaktadır (2007, s. 189).

parça 1. İz, işaret, nişan: “Çünkü bütün mezar taşlarında, Türk bayrağından bir parça vardı.” ÜK 84; **2.** Dilim: “Vallah alayımız dertle yunmuşukh / Sabakh-akşam soframızda bir guru ekmek / Haram olsun gursağımız sıcak çorba gördüyse / Haram olsun yediysek bir parça sucukh” S 32

“Parça” sözcüğünün tarafımızca verilen ikinci anlamına TDK TS’de bulunan “Bir bütünden kopma, kırılma, yırtılma vb. yoluyla ayrılmış bölüm; lime, şerha” maddesi uygun gibi görünmektedir. Ancak tanımda söz edilen parçalarla örnek cümlede yer alan parçaların oluşum biçimlerinin aynı olmadığı düşünülmektedir. Nasıl ki yine TDK TS’de yer alan “Tane: Üç parça elbiselik kumaş” maddesi, sözü edilen tanımdan ayrı bir madde olarak sözlüğe dâhil edilmişse bu yeni anlam da ayrı bir durumu yansıttığı gerekçesiyle sözlükte yerini almalıdır. Çünkü TDK TS’de bulunan tanımın yansıttığı anlam, bir kendiliğinden olma içerir. Hem tarafımızca verilen yeni

anlamda hem de TDK TS'deki diğer madde olan “*Tane*”de ise bir kopma, kesilme ya da yırtılma değil; bilinçli biçimde belli bir oranda kesme veya dilimleme durumu söz konusudur. Başka bir ifadeyle belli bir biçime bağlı kalınarak oluşturulmuş muntazam şekle sahip parçalar, dilimler, kesimler kastedilmektedir.

reddetmek Onaylamamak, karşı çıkmak: “*İslâmiyet kavmiyetçiliği red etmiştir!*’ diyerek kendimizi hep gerilere çektik.” ÜK 140

tam Ne ileri ne geri, ne aşağı ne yukarı: “*Köprünün tam ortasındaki eski Türkçe kitabeyi Bulgarlar Üsküp’e girdikleri zaman söküp atmışlar...*” ÜK 151; “*29 yaşında padişah olan muhteşem Yıldırım Bayezid burada, belki de tam benim bulunduğum yerde, genç başını iri avuçları arasına alarak, babasına ve zavallı kardeşine gözyaşı dökmüş.*” ÜK 98

“*Tam*” sözcüğünün anlamlarından biri olarak TDK TS’de “*Eksizsiz*” maddesine yer verilmiştir. Bu tanım, zamanla ilgili bir bağlam için uygun görünse de bir mekân anlatımı sırasında yön bildiren ifadelerle oluşturulmuş başka bir tanımın daha uygun olacağı düşünülmektedir.

tanımak Hak vermek, olanak sağlamak: “*Sonra dediler ki Türkiye, çocuklarımıza eskiden bir kontenjan tanıyordu.*” ÜK 188

tek Bir: “*Eskiden, Tekke’nin mutfağı olan ve doğrusu, mutfaktan çok, uzun bir kışlaya benzeyen tek katlı ahşap bir binada, gördüm ki yine tencereler, kazanlar kaynıyor.*” ÜK 40; “*Durdu, dinledi, düşündü, kaptı mavzerini birden / Koştı gitti Receb’in önünde durdu / Hiç bir şey söylemeden, elleri titremeden / Tek kurşunla Receb’i alnından vurdu*” S 38

“*Tek*” sözcüğü, KT’de “*Bir, vâhid*” (2007, s. 428); ATS’de “*Bir*” anlamıyla yer almaktadır (Püsküllüoğlu, 2000).

uç Eşik, kıyı, kenar: “*Şiire, romana, hikâyeye, tiyatroya girmeye başlayan Nâzım’ Hikmet kafası, oradan idarî ve siyasi kesime atlayabilirse Türkiye büyük bir tehlikenin ucunda demektir...*” ÜK 74

“*Uç*” sözcüğünün tespit edilen anlamı, TDK TS yeni baskısında “*Sınır*” olarak tanımlanmıştır. Verilen bu anlamın zaman ya da mekânı içine alan genel boyutu yerine, ayrıntılar üzerinde durulan yeni boyutlarıyla tanımlanması daha yerinde olacaktır.

uzatmak Boylu boyunca yere sermek: “*Nizâm-ı âlem için, dirlik-düzenlik için, Şehzade Yâkub’u çadırda boğdular. Babasının yanına uzattılar.*” ÜK 97

ürpermek Korku, tiksinti, üşüme gibi olumsuz duygu ve durumlar yanında heyecan, hoşnutluk, mutluluk gibi olumlu duygulardan tüylerin dikilip derinin nokta nokta kabarmasıyla görülen ani titreme: “*Gördüm güzelliğimi Üsküp’te ürpererek / Sokaklarda, meydanlarda, evlerde gördüm / Bin yıllık yüreğimle göğüs gererek / Ruhumu baktığım her yerde gördüm.*” S 55

“*Ürpermek*” sözcüğünü DDS (2012, s. 1784) ve TDK TS “*Korku, tiksinti, üşüme vb. yüzünden tüylerin dikilip derinin nokta nokta kabarmasıyla görülen ani titreme*” şeklinde anlamlandırmıştır. Ancak örnek cümlede görüldüğü üzere yazar/şair sözcüğü, olumlu bağlamda kullanmıştır. Bu nedenle yapılan tanımın anlam alanında genişletme gerekli görülmüştür.

üzerinde Miktar, süre bakımından daha fazla olma bildirir: “*Bütün dünyada, yüz elli milyonun üzerinde Türk var.*” ÜK 93

yanında 1. Ek olarak, ilaveten: “*Dilimizde Arapça, Farsça kelimeler yanında İngilizce, Fransızca, Latince vs... kelimeler de var.*” ÜK 19; **2.** -DAn başka, -DAn ayrı: “*Bayram İbrahim’in şiirleri, yazıları yanında, gazeteciliği de var.*” ÜK 42; **3.** Hizmetinde, denetiminde: “*Erzurum Milletvekili Avukat Cevat Önderin yanında staj yapıyordum.*” ÜK 120; **4.** Beraberinde, birlikte:

“Biraz sonra, fabrika müdürü yanında bir heyet olduğu hâlde salona geldi.” ÜK 145; 5. İçinde, arasında: “Biz bize konuşalım, ama başkalarının yanında tartışmayalım.” ÜK 22

yapmak Bir mesleği, işi ifa etmek: “Bir ara Yugoslavya Meclisinde Tanıtma Bakanlığı yapmıştı.” ÜK 14; “Oğlunuz nerede çalışıyor? Ne iş yapıyor?” ÜK 181; “Devlet tutup o koyunları bizimkilerin elinden almış. Sonra kendisi koyunculuk yapmak istemiş. Yahu devlet koyunculuk, tavukçuluk yapar mı? Ayıptır be! Ayıp! Ayıp! Nitekim devlet koyuncululuğu da, tavukçuluğu da yüzüne gözüne bulaştırmış. Becerememiş. Şimdi devlet, tekrar koyunculuk yapmamıza fırsat verdi.” ÜK 173

“Yapmak” sözcüğü, TDK TS’de “(yardımcı fiil) Bir kimseye bir meslek kazandırmak, yetiştirmek” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım; yapan, yaptıran farkı nedeniyle örneklere uygun değildir. Yine TDK TS’de yer alan “Bir harekete, işe başlamak veya bir hareketle, işle uğraşmak” tanımı ise örneklere uygun görünse de bu tanımın TDK TS’de “koşu yapmak” örneği üzerinden sunulması, ayrıntılı tanımlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Tespit edilen anlamlar, DS’de “İcra etmek” olarak geçmektedir ki bu tanım, genellik içerirse de örneklere daha uygundur (2006, s. 324+20). DDS’de yer alan anlam olan “Bir işte, bir görevde bulunmak” ise örnekler için uygun görünmektedir (2012, s. 1841).

yer 1. Taraf, parça: “Bir insanın bir yeri kesilse, canı acıyor.” AV 86; “Öz yurdumu çarpmıha germişler kırk verinden / Bin yıl geçse unutmam, acımın üzerinden / Vurulan bir ceylana yanar gibi derinden / Ulu Türkistan'a yandım.” S 43; 2. Beklenenin dışında karşılaşılan durumları anlatmak için “... yerde ...” biçiminde kullanılır: “Ben de köyden gelme biri olarak güzellemelerle karşılacağım yerde, gençliğin de verdiği şımarıklıkla taşlamayla muhabbete başladım.” AV 98

yön Bir şeyin benzerlerinden ayrılmasını sağlayan nitelik, taraf, bakım: “Nitekim O’nun şiirlerini okudukça, Sivrialan Köyü, Şarkışla, Beserek Dağı, Gül-Dede, Karataş, Sultansulağı (...) Malatya, İzmir, Kazova, İstanbul... çeşitli yönleriyle, esrarlı güzellikleriyle birlikte karşımıza çıkmakta, sıcak ve sevimli yüzleriyle bizi de kucaklamaktadırlar.” AV 75

“Yön” sözcüğünün tespit edilen anlamı, KT’de “Taraf, cihet, yan, sûy” (2007, s. 1525); TRMS’de “Cihet, taraf, vecih, suret” [1972, VI (U-Z)]; ATS’de “Bakım” olarak geçmektedir (Püsküllüoğlu, 2000).

yüklenmek Bastırmak, akın etmek: “Kâfir, bir ara, bizim sol cenaha yüklendi.” ÜK 96

“Yüklenmek” sözcüğünün tespit edilen anlamı, ATS’de “Ağırlığını koymak, bastırmak” anlamıyla yer almaktadır (Püsküllüoğlu, 2000).

zenginlik 1. Çeşitlilik: “Dün olduğu gibi bugün de, türkülerıyla, masallarıyla, şairleriyle, oyunlarıyla ve çeşitli el sanatlarıyla, Sivas yine insanı şaşırtacak kadar zenginliklerle yüklü bir sultan şehir...” AV 7; 2. Nitelik bakımından üstün olma durumu: “Diğer yüzleri ise, bütün ihtiyaçları ve zenginlikleriyle, yirminci yüzyılı yansıtıyor.” ÜK 12

zorlamak Bir şeyi oldurmak için yok yere, gereksiz çaba göstermek: “Kendinizi zorluyorsunuz. Sahip çıktığınızı söylediğiniz Türk halkı gibi konuşmuyorsunuz.” ÜK 20, 153

zorlanmak Güçlük çekmek: “Eğitim Arnavutça olduğu için çocuklar zorlanıyorlarmış.” ÜK 187; AV 102

“Zorlanmak” sözcüğünün tespit edilen anlamını DS (1979) “Sıkıntıya düşmek” ve “Zorluk çekmek” olarak tanımlamıştır. Sözcük, ATS’de “Güçlük çekmek” anlamıyla yer almaktadır (Püsküllüoğlu, 2000).

Değerlendirme ve Sonuç

Yavuz Bülent Bâkiler’in *Âşık Veysel, Şiirimizde Ana, Seninle, Üsküp’ten Kosova’ya* adlı eserlerinde yer alan söz varlığının incelenmesi sonucu elde edilen bulgular şu şekildedir:

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te madde başı olup taranan metinlerde yeni anlamları tespit edilen sözcük sayısı 71; bu sözcüklerin alt maddeleriyle birlikte toplamda tespit edilen yeni anlam sayısı 114'tür. Bu sözcükler şöyledir:

“ağıt, almak (2 yeni anlam), alt (3 yeni anlam), anılmak (2 yeni anlam), ara, ayrı, baba, bağlanmak, bahçe, bakmak (3 yeni anlam), baş (3 yeni anlam), belirli (2 yeni anlam), bırakmak (5 yeni anlam), birer, bölmek, bulunmak (5 yeni anlam), çekmek (2 yeni anlam), çıkarmak (2 yeni anlam), çirkinlik, çözülmek, derece, dil, düğümlenmek, düşmek, düzeltmek, efendi, efendim (2 yeni anlam), eğilmek, ezilmek, geçmek (2 yeni anlam), geliştirmek, gelmek (5 yeni anlam), girmek (3 yeni anlam), için, içinde, ince, indirmek, istasyon, kalmak, kapamak, karıştırmak, koparmak, koymak (2 yeni anlam), kuyruk, mama, müthiş, ne (3 yeni anlam), nereden nereye, olmak (4 yeni anlam), orta, ölçü (2 yeni anlam), önce (3 yeni anlam), öte, parça (2 yeni anlam), reddetmek, sahip, tam, tanımak, tek, uç, uzatmak, ürpermek, üzerinde, yanında (5 yeni anlam), yapmak, yer (2 yeni anlam), yön, yüklenmek, zenginlik (2 yeni anlam), zorlamak, zorlanmak”

Çalışma kapsamında tespit edilen yeni anlamlar göstermektedir ki sözlüklerde yer alan tanımların bazıları, çok genel ve ucu açıkken bazıları, bağlamdan bağlama değişebilecek anlamları karşılamamaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus, “sözcüğün başka bir sözcükle açıklandığı” maddelerde “*ayrı: başka*” gibi, tanımın “*Sonra, çekmecesinden çıkardığı iki ayrı çekim izni belgesini imzalayarak bana uzattı.*” örneğinde de görüldüğü üzere her bağlama uymaması durumudur. Bunu önlemek için anlamlandırma yaparken “*ayrı: başka, farklı, değişik vb.*” şeklinde mümkün olduğunca çok sözcük kullanılmalıdır. Tanım içinde art arda sıralanan örneklerin farklı cümleleri kapsamak konusunda yetersiz kalmaması için sıralı örneklerin sonunda “*vb., gibi*” tarzı ifadeler kullanılmalı böylece örneklerin çoğaltılabileceği sezdirilmelidir. Bazı tanımlar ise örnek cümlelere uygun olup tanımın ardından sunulan örnekler, asıl kastedilen anlamın başka olduğu kanaati uyandırmaktadır. Böylesi durumlar yaşanmaması için örneklerde de ayrıntılar önemsenmelidir.

Bazı tanımların sadece olumlu bazılarının da olumsuzluğa vurgu yaptığı görülmektedir. Ancak hem olumlu hem olumsuz anlama gelecek durumlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin “*müthiş*” ve “*ürpermek*” sözcüklerinin tanımında bir olumsuzluktan söz edilse de örnek cümlelerde olumlu bir durumun anlatıldığı görülmektedir.

Sözlüklerde, Türkçe olmayan sözcükler tanımlanırken o sözcüğün, alındığı dilde ne anlama geldiğinin önemsendiği dikkat çekmiştir. Örneğin “*bahçe*” sözcüğünün anlamlandırılması aşamasında görülmüştür ki bahçeler sadece evlerle sınırlı değil ve sadece meyve, sebze yetiştirilen yerlerden oluşmamaktadır. Türbe, cami, okul, enstitü gibi yerlerin girişleri için de dilimizde “*bahçe*” sözcüğü kullanılmaktadır. Türkçenin söz varlığı, tam olarak ortaya konmak isteniyorsa yabancı dillerden alınan sözcüklerin de dilimizde ne anlamlarda kullanıldığının tespit edilmesine özen gösterilmelidir.

Yaptırım ve edilgenlik eki almış bazı sözcüklerin tanımlarında yapan, yaptıran, belirsiz özneye dikkat edilmediği ya da aralarındaki ayrımı ortaya koyma noktasında yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneğin “*ezilmek*” sözcüğü, sözlüklerde “*Ezme işine konu olmak*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım, işi yapanla işten etkilenen arasındaki ayrımı yeterince ortaya koyamamaktadır. “*Çözülmek*” örneğiyle ilgili tanımlarda, eylemi yapan birinin olmadığına dikkat çekilse de çözülme işine konu olan nesne ya da durumun somutluğu, soyutluğu noktasında eksik kaldığı, mecazî kullanımların göz ardı edildiği dikkat çekmiştir. “*Yapmak*” sözcüğünün anlamlarından biri olan “*Meslek edindirmek, yetiştirmek*”in de örnek cümlede yer alan “*Bir mesleği icra etmek*” anlamını içermediği görülmüştür. Daha doğrusu mevcut tanım doğrudur ancak sözcükle ilgili verilen diğer tanımların hiçbirinde “*Meslek icra etmek*” anlamı yer almamaktadır. Bu durum, sözlük kullanıcılarının yanlış yönleneğine müsait bir durum oluşturmaktadır. Bazı tanımların ise (*girmek* örneğinde olduğu gibi) bitmişlik, süreklilik, başlama bildirecek şekilde

düzenlediği ancak örnek cümlelerde tersi anlamların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Son olarak kılış bildiren eylemlerin durum bildiren eylemlerle anlamlandırılmaya çalışıldığı yani tanımlarda ve örneklerde eylemlerin kılış, oluş ve durum bildirme özelliklerine dikkat edilmediği görülmüştür. Sayılan tüm bu örnekler, dilin zenginliğini ortaya koyacak sözlük çalışmalarının önemini ortaya koymakta ve sözlükçülük faaliyetlerinin daha da titiz şekilde yapılması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Aydın, H. (2017). Oktay Akbal'ın öykülerinden Türkçe Sözlük'e katkılar. *IJLET*, 5(3), 320-351.
- Bâkiler, Y. B. (1982). *Şiirimizde ana*. Eroğlu Matbaacılık Sanayi.
- Bâkiler, Y. B. (1991). *Seninle*. Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi.
- Bâkiler, Y. B. (2010). *Âşık Veysel*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Bâkiler, Y. B. (2012). *Üsküp'ten Kosova'ya*. Yakın Plan Yayınları.
- Baykal, B. S. (1974). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dil Derneği (2012). *Türkçe Sözlük*. Üçüncü Baskı, Dil Derneği Yayınları: 23.
- Eminoğlu, E. (2010). *Türk dilinin sözlükleri ve sözlükçülük kaynakçası*. Asistan Yayınları.
- Eraslan, E. (2020). Ömer Seyfettin'in "Kızılelma Neresi?" adlı hikâyesinden Türkçe Sözlük'e katkılar. *Türk Dili*, 69(828), 112-118.
- Eraslan, E. (2022). İstiklal Marşı'ndan Türkçe sözlük için katkılar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(1), 167-178.
- Gözaydın, N. (2018). Tarık Buğra'dan Türkçe Sözlük için katkılar. *Türk Dili*, 68(804), 233-253.
- Güngör, O. (2019). Necati Cumalı'nın eserlerinden Türkçe Sözlük'e katkılar. *Türk Dili*, 58-73.
- Güngör, O. (2022). Selim İleri'nin eserlerinden Türkçe Sözlük'e katkılar. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(1), 185-216.
- Hançerlioğlu, O. (2009). *Türk dili sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- <http://www.dildernegei.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html>
- <https://sozluk.gov.tr/>
- Kaçalin, M. (2021). Safahat'tan Türkçe Sözlük'e katkılar. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, Özel Sayı, 27-39.
- Özdemir, H. (2009). Refik Halit Karay'ın Üç Nesil Üç Hayat adlı eserinden Türk Sözlükçülüğüne katkılar, *Karadeniz Dergisi*, 2, 74-96.
- Özer, H. & Şener, M. (2019). Refik Halit Karay'ın hikâyelerinden Türkçe Sözlük'e katkılar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(39), 323-333.
- Parlatır, İ. (2010). *Okul sözlüğü*. Yargı Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (2000). *Arkadaş Türkçe sözlük*. Arkadaş Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (2002). *Öz Türkçe sözlük*. (Genişletilmiş 13. Baskı), Arkadaş Yayınevi.
- Sami, Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları.
- Şahin, H. (2018). Derleme Sözlüğünde Düzce'ye ait söz varlığı üzerine. *Konur Alp Gazi ve Düzce Tarihi Sempozyumu*, 1(29), 551-562.

Türk Dil Kurumu (1998). *İmlâ kılavuzu*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu (2020). *Türkçede Batı kökenli kelimeler sözlüğü*. 1161, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. 1963, I (A); 1969, IV (D); 1979, 11 (U-Z); 1994, 24+175 s.; 2006, 324+20 s., Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 211[1]-12.

Türk Dil Kurumu, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. 1965, II (C-D); 1972, VI (U-Z), Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 212[1]-8.

Uysal, İ. N. (2012). Haldun Taner'in hikâyelerinden Türkçe Sözlük'e katkılar, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 113-120.

Uysal, İ. N. (2015). Salâh Birsal'in "Şıngır Mıngır" sözcüklerinden Türkçe Sözlük'e katkılar. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(16), 1113-1128. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8914>

Uysal, İ. N. (2016). Türkçe Sözlük için katkılar. *Türk Dili*, 11, 88-94.